

Kalidasa
Sruta bodha

PK
875
K3
1872

श्रुतबोध

Shrutabodha

सटीक

AN ELEMENTARY TREATISE

ON

SANSKRIT PROSODY

BY

KALI DASA

Kālidāsa

पञ्चाब के महाविद्यालयके निमित्त

यूनिवर्सिटी कालेज के मेम्बरों

की अनुमत्यनुसार

Published under the auspices of the

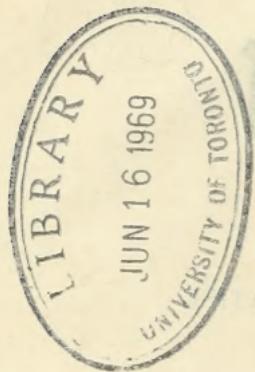
Panjab University College

LAHORE

शिक्षासभा यन्ह लाहोरमे परिणित मुकुन्दराम ने छापा।

संवत् १८२८

1872

PK

875

K3

1872

ॐ

॥ ३३ ॥

ॐ श्रीगणेशायनमः

१ वृद्धसांलक्षण्येनशुतमात्रेणवुध्यते तमहंकथयिष्यामिशुतबो
धमविसरं । १ । संयुक्ताद्यांदीर्घंसानुस्वारंविसर्गसंमिश्रं विज्ञेय
मत्तरंगुरुपादांतस्यंविकल्पेन । २ ।

ॐ श्रीगणेशायनमः । श्रीमत्सारस्वतन्यामनस्त्वास्तुत्वाचसहुरुमटीकाश्रीशुतबो
धस्यहंदसः क्षयतेषामा । उंच्रहंततशुतबोधनामहंदःशास्त्रंकथयिष्यामाकथंभू
तंअविस्तरंनविद्यतेविस्तारोयस्मिन्तत् तत्किंयेनशुतमात्रेणसत्ताप्रस्तारादि
नाविनैवद्वन्द्वसामार्यानुष्टभादौनांलक्षण्यंगुरुलघुवर्णमात्रादिस्तरूपंवुध्यतेज्ञाय
ने । १ । अथप्रयमंगुरुलक्षणमाहसंयुक्तेतियदक्षरंसंयुक्ताद्यंसंयुक्तस्यसंयोग
मूलस्याचरस्याद्यपूर्ववर्तितदक्षरंगुरुसंज्ञकंज्ञेयं पुनर्यद्वीर्घंतदपिगुरु तदया
य इ उ ऽह ल्ल पंचस्वराङ्गस्वसंज्ञकाः तथाएतैरुपलक्षितं व्यञ्जनमपिङ्गस्वसं
ज्ञकं तथा आ ई ऊ ऽह ल्ल ए ए ओ ओ एतेनवस्वराङ्गीर्घंसंज्ञकाः तथा
नैरुपलक्षितं व्यञ्जनमपिदीर्घं यद्वीर्घंतदुरुसंज्ञं यतङ्गसंतङ्गसुसंज्ञं पुनर्यदक्षरं
तानुस्वारं अनुस्तारोनकारमकारजोऽक्षरोपरिविंदुरुपस्तेनसहितमपिगुरु
संज्ञंतथाविसर्गसंमिश्रंदीर्घंविसर्गःतेनसंमिश्रंसंयुक्तांतदपिगुरुसंज्ञकं पादांत
स्यंविकल्पेनपादः ज्ञोकचतुर्थांश्चत्तास्यातेवत्तमानलघुक्षरमपिगुरुसंज्ञंविकल्पे
नभवतिक्षिद्वासुंज्ञमित्यर्थः बधातरुणंसर्पपशाकंनवौदनंपिङ्गलानिचदधौ
नि अल्पव्ययेनसुंदरिग्राम्यजनोनिष्टमश्चाति । २ ।

यस्याः पादे प्रथमेद्वादशमाचास्तथा छतीये पि अष्टादश द्वितीये च तु
र्थके पंचदश सार्वा । ३ । आर्यपूर्वार्धसमंदितौ यमपि भवति यन्हं
सगते क्षणो विद्यस्तदानीं गौतिं नाममृतवाणि भाषन्ते । ४ । आ
र्योत्तरार्धतुल्यं प्रथमार्धमपि प्रयुक्तं चेत् कामिनितामुपगौतिं प्रका
श्यन्ते महाकवयः । ५ ।

माचाक्षं दस्वे न प्रथममार्यालक्षणमाह यस्याइति यस्याः आर्यायाः प्रथमे पादेद्वा
दशमाचाभवन्ति तथा छतीये पि पादेद्वादशमाचाः स्युः द्वितीये पादेऽष्टादशमा
चाः स्युः च तुर्थे पादे पंचदशमाचास्युः साश्रायनामक्षणः स्यात् अन्नगुर्वक्षरस्य द्वेमा
त्रे विज्ञेये लघुक्षरस्यै कामाचागखा एवं पादचतुष्टये पि सप्तपंचाशनमाचाः प्रमा
णमार्या । अन्नसर्वेषु क्षणस्युः संलक्षणं खस्मिन्ब्रेव अस्याः गणप्रस्तारो द्वत्तरत्वाक
रोक्तः लक्ष्मैतत्सप्तगणेति गाथा इया द्विज्ञेयः अस्याइदमेवोदाहरणं च यथा ०१
५०५५०११० १२ ॥ १०५५०११०५५०११०५५०११०५५०११०५५०३ ११०५११००५५०१०४ ।
इत्यार्याक्षणः । ३ । आर्यपूर्वार्द्धे ति हे हं सगते हं सख्यगति रिव गति र्यस्याः सा
हं सगति स्तुत्संबुद्धौ हे हं सगते प्रिये यत्रयस्मिन्ब्रेव द्वितीयमध्यार्धं आर्यपूर्वार्द्धे न स
भं तुल्यं भवति तदानीं हे अमृतवाणि अमृतमयावाणीयस्याः तत्संबुद्धौ हे अमृतवा
णि प्रिये क्षणो विद्यः क्षणो ज्ञातारस्तां गौतिनामक्षणो भाषन्ते यथार्यायाः पूर्वार्द्धे चिं
शन्माचाः तथाचापि पूर्वार्द्धे चिंशन्माचाः तथैव द्वितीये र्धे पि चिंशन्माचाः स्युः सापष्ठि
मा ० ज्ञागौतिरस्याउदाहरणं ०५५०५५०१०११०११०१०१०१०१०१०२५१
१०५५०३५५०११०११०५५४ इति गौतिश्छन्दः । ४ । अथोपगौतिः आर्यो
त्तरार्धे ति हे कामिनि चेद्यद्विप्रथमार्द्धमप्यार्यायाः उत्तरार्द्धतुल्यं आर्यायाद्विती
यार्धसदृशं प्रयुक्तं क्षतं भवति महाकवयस्तां उपगौतिनामक्षणः प्रकाशन्ते साचतु
ः पंचाशनमाचाप्रमाणीपगौतिर्यथा ०५५०११०५५११०१०१०५०२५११७१०५१०
५५०३१५१०५०१०५०१०५० ४५ । इत्युपगौतिः क्षणः । ५ ।

आदिचतुर्थं पंचमकं चेदवन्नगुरुस्यात् साक्षरपंक्तिः । ६ । अगुरुच
तुष्कभवति गुरुद्वौ धनकुचयुग्मेशशिवदनासौ । ७ । तुर्थं पंचमकं
चेदवन्नस्यास्त्रघुबाले विद्विज्ञिर्भूगनेत्रे प्रोक्तासामदलेखा । ८ । पं
चमलबुसर्वन्नसप्तमं द्विचतुर्थयोः पष्ठं गुरुविजानौ यादेतत्पदस्यल
क्षणं । ९ । श्वीकेषवं गुरुज्ञेयं सर्ववलघुपंचमं द्विचतुः पादयोऽर्ह
स्वं सप्तमं द्वौ धीर्घमन्ययोः । १० ।

अथवर्णक्षणं स्याह आदिचतुर्थमिति चेदविद्यवंचाक्षरायां जातौ पादेपादेआ
दिप्रथमाक्षरं तथाचतुर्थं पंचमकं चाक्षरं गुरुस्यात् द्वौ तीयं लृतीयं चलघुस्यात् साक्ष
रपंक्तिर्नामक्षणः । ६ । ०१०५५०१६॥०२६०५५०६॥०५५०४॥५ अगुरुच
तुष्कमिति हेवनकुचयुग्मेवनं मांसलं कुचयोर्युग्मयस्याः सातत् संबुद्धौ हेवनकुच
युग्मेयवधक्षरायां जातौ पादेआदौ अगुरुचतुष्कं लघुचतुष्यं भवत्ययेचद्वौ
गुरुभवतः असौ शशिवदनानामक्षणः । ०॥०१५०१ इतिपठक्षरजातिः । ७ ।
तुर्थमिति हेवालेवालास्यात् पोडश्वाव्देतिवचनात् हेपोडश्वार्पिकेचेदविद्यवस
साक्षरायां जातौ तुर्थं चतुर्थं पंचमकं चाक्षरं लघुस्यात् शेषाणि प्रथमद्वौ तीयलृतीयप
ष्टसप्तमाक्षराणि गुरुणि स्युः हेष्टगनेत्रे मृगस्यनेत्रद्वयनेत्रेयस्याः सातत् संबुद्धौ हेष्ट
मृगनेत्रे विद्विज्ञः पंडितैः सामदलेखा प्रोक्ता । ०५५०५, ०५५१०५५०६॥०५५०२५५
०५॥० ०३ ० ॥०० ०४ इतिसप्तमाक्षरजातिः । ८ । अथाष्टाक्षरजाति:
तिः पंचममिति एतत्पदसंज्ञकस्यलक्षणं निष्पवंकिं तदित्याह सर्ववचतुर्पुचर
णेषु पंचममक्षरं लघुस्यात् चतुर्पुचरपादेषु पठमक्षरं गुरुविज्ञेयमिति इतिपद्यक्षणः
। ९ । अथश्वीकः श्वीकेषवष्टमिति श्वीकेनुष्टुभित्रष्टाक्षरायां जातौ सर्ववचतुर्पु
षिपादेषु पठमक्षरं गुरुविज्ञेयमिति चतुर्पुषिचरणेषु पंचममक्षरं लघुभवतित
थाद्वौ तीयचतुर्थयोः पादयोः सप्तममक्षरं क्षणं लघुभवति अन्ययोः प्रथमलृतीययो
ः सप्तममक्षरं द्वौ धीर्घं गुरुभवति शेषाक्षराणां नियमोन । १० ।

आदिगतंतुर्यगतं पंचमकंचाल्यगतं स्याहुरुचेत्तत्कथितं माणव
कक्रीडमिदं । ११ । दिवुर्यघष्ठमष्टमं गुरुप्रयोजितंयदा तदा
निवेदयंतितां वुधानगस्त्रूपिणि । १२ । सर्वेर्वण्डौर्वायस्यां
विश्रामःस्याद्वैदैवैदैः विद्वद्भूंदैर्वैणावाणी व्याख्यातासाविहन्मा
ला । १३ । तन्विगुरुस्यादाद्यचतुर्थं पंचमष्ठंचाल्यमुपांलं
इन्द्रियवाणैर्येत्रविरामः साकथनौयाचंपकमाला । १४ ।

आहीति अष्टाक्षरायांजातौचेद्यदादिगतंश्यमाक्षरंतथातुर्यगतंतुर्यतथापं
चमंतथान्त्यगतमष्ठममक्षरंचगुरुस्यात् शेषाण्णिदिवौयटतौयष्ठसप्तमान्त्यक्षरा
णिलघूनिस्युः तदिदंमाणवकक्रीडवकानामक्षंदः । ११ । दिवुर्येति अष्टाक्षरा
यमेवजातौयदादिवौयंचतुर्थष्ठंअष्ठमंचाक्षरंगुरुप्रयोजितंगुरुक्षतं शेषाण्णिल
घूनिस्युःतदाबुधाःपंडिताः तांनगस्त्रूपिणींनामक्षंदोनिवेदयंति इतिनगस्त्रू
पिणीनामक्षंदः । १२ । सर्वेर्वण्डौइति अष्टाक्षरायामेवजातौयस्याःसर्वेर्वण्डः
पादेपादेअष्टाक्षराणिदौर्वागुरवःस्युःपुनर्वैदैवैदैः चतुर्भिःचतुर्भिरक्षरैःविश्रा
मःस्यात् हेबीणावाणिवौणास्त्रवद्वाणैयस्याः सातत्संबुद्धौ हेबीणावाणि वि
हट्टभूंदैः पंडितगणैः साविहन्मालाव्याख्याता कथिता अस्याःपादेपादेअष्टगु
रवः इतिविहन्मालामक्षंदः । १३ । अयदशक्षराजातिः तन्वीति इशक्षरायां
जातौहेतन्विक्षणांगियत्राद्यचतुर्थंपंचमं पष्ठमंलंदशममुपान्त्यञ्चत्यात्पूर्वं नव
माक्षरंगुरुस्यात् शेषाण्णिदिवौयटतौयसप्तमाक्षराणिलघूनिस्युः यत्रेन्द्रियवाणैः
पंचभिःपंचभिरक्षरैःविरामः विश्रामःस्यात्दिवारंयतिर्भवति साचंपकमा
लाकथनौया । १४ ।

चंपकमालायत्रभवेदंल्विहीनप्रेमनिधे कृन्दसिद्धायेकवयस्त
 अणिवन्धन्ते ब्रुवते । १५ । मन्दाक्रांतांल्वयतिरहितासालंकारे
 भवतियदिसा तद्विद्विन्ध्युवमभिहिताज्ञेयाहंसीकमलबद्ने । १६
 कङ्गस्त्रोवर्णेऽजायतेयत्रपष्ठः कंबुग्रीवेतद्वेवाष्टमांलः विश्वामःस्ता
 चत्त्विवेदैस्तुरंगैस्तांभापते शालिनीक्षान्दसीयाः । १७ ।

अथनवाच्चराजातिः चम्पकमालेति हेप्रेमनिधेप्रेमणः निधिः तत्संबुद्धौ हे ।
 यत्रचंपकमालैवांल्विहीना अन्याच्चररहिताभवतियथाचम्पकमालायांपा-
 देयदेवशाच्चराणिसन्तितानिचांल्वाच्चरविहीननिप्रतिपादंनवनवाच्चराणि
 पूर्वीक्षालक्षणे नैवभवन्तिकृन्दसिकृन्दः शास्त्रेद्वायतुरायेकवयस्ते तन्मणिवंधमि
 तिकृन्दोब्रुवते कवयन्ति इतिनवाच्चरायांजातौ मणिवंधंनामकृन्दः । १५
 मंदाक्रांतेति हेसालंकारेसह अलंकारैराभरणैर्वर्त्तते इतिसालंकारातसंबुद्धौ
 हे । यदिचेद्व्यमाणलक्षणमंदाक्रांताएव अल्वयतिरहिताभवति हेकमलबद्ने
 नेसाहंसीनाम्नौज्ञेयायथामंदाक्रांतायांप्रतिपादंसप्तदशाच्चराणि तत्रचतुर्भिर
 क्षररैरेकायतिस्तद्येषड्भिरक्षररैर्वितीयायतिस्तद्येसप्तभिरक्षरैसृतीयायतिरे
 वंतिस्त्रोवतयोवच्यतिचतुर्वांल्वीयुगरसहयेयत्रकांतेविराम इतितासांमध्या
 दंल्वासप्ताच्चरमयौयायतिस्तयाहीनादशाच्चरा हंसीज्ञेया इतिदशाच्चरायांजा
 तौ हंसीनामकृदः । १६ । अत्रैकादशाच्चराजातिः कङ्गस्त्रोवर्णेऽतिहेकंबु
 ग्रीवेकंबुः शंखस्तद्येष्वायस्यास्त्रातसंबुद्धौ हे । यत्रैकादशाच्चरायांजातौ प
 ढोवर्णेकङ्गस्त्रोजायतेतद्वेव अष्टमादंल्वीनवमोपिकङ्गस्त्रोभवति हेतन्विक्षणांगि
 यत्रवेदैश्चतुर्भिरक्षरैस्तद्येतुरंगैः सप्तभिरक्षरैर्विश्वामीभवति यतिर्भवतिक्षांद
 सीयाल्वंदः शास्त्रनिपुणा स्तांशालिनीमितिभापते इतिशालिनीनाम
 कृदः । १७ ।

आद्यचतुर्थमहीननितं वे सप्तमकांदशमं चतयांत्वं यच्चगुरुप्रकाटस्त्वा
रसारे तत्कथितं नवुदोधकवृत्तं । १८ । यस्यां निषट् सप्तमकांते
स्याद्वस्त्वं मुजं घेनवमं चतवृत् गत्वा विश्वां द्वात्मकं सकांते तामिद्रव
जां वृत्ते मुनीं द्राः । १९ । यदीं द्रवज्ञाचरणे पृष्ठे भवंति वर्णं ल
वः सुवर्णे अमंदसाद्यमादनेतदानी मुपेद्रवज्ञाकथिताकवीं द्रैः
। २० । यच्च वयोरप्यनयोस्तु पादा भवन्निसीमं तिनिचं द्रकांते
विहङ्गिराद्यैः परिकोर्त्तितासा प्रयुज्यतामिल्लुपज्ञातिरेपा । २१ ।

आद्यचतुर्थमिति हेऽच्छहीननितं वे अहीनः पुष्टीगुरुः नितं द्वौ वस्त्राः सात्त्वे काटसारसारे प्रकाटः प्रादुर्भूतः खारस्य सार्वो यश्चातः सात्त्वं बुद्धी है ॥ यत्तद्याद्यनति न वृत्ते युनः सप्तमस्त्वरं चतयादशमं चतयांत्वं एकादशमक्षरं च गुरुस्याद्यनुनिकि तं तद्वैष्णववृत्तं दीप्तकामवृद्धं दः इतिदीप्तकामवृद्धः । १८ । यस्यामिति हेऽसुवर्णे
सुहुश्मीभवे जं द्वै वस्त्राः सात्त्वं बुद्धी है ॥ गत्वा विश्वां द्वात्मकं ते गत्वा द्वात्मकं विश्वा
ज्ञी द्वात्मकांति शीभावद्वात्मकं बुद्धी है ॥ यत्तेकाद्यावराद्याजातीचिप
द्वात्मकं द्वात्मकं यं षड्नामं तवृत् नवमं चावरं क्रमत्वं गुस्ताव् शेषामिगुरुशिर्सुः सु
नीं द्राश्वां इन्द्रवज्ञानवृत्तेकथिति इतीन्द्रवज्ञानामवृद्धः । १९ । यदौतिरेतु
वर्णे बुद्धीभवे जं द्वै वस्त्राः सात्त्वं बुद्धी है ॥ हेऽयं द्वै वज्ञानेयमंदः अधिकः
साद्यमादीत्कटीनद्वीयस्याः सात्त्वं बुद्धी है ॥ इदिद्यतुर्थमिति इन्द्रवज्ञावदेवस्त्रात
दानीं कवीं द्रैः उपेद्रवज्ञाकथिता इत्युपेद्रवज्ञानामवृद्धः । २० । यत्तेति हेऽसी
गंतिनिसीमंतः केष्वैश्मीउस्याश्वलीतिर्गंतिनौत्तमं बुद्धी है ॥ हेऽचं द्रवज्ञाते चं द्रव
ज्ञी द्वात्मकां तिर्गत्वा द्वात्मकं बुद्धी है ॥ यत्तागत्वैः पूर्वीक्षियो चिद्रवज्ञीपैः द्वात्मकीर्ति
पादामित्रितामवंति लैपाडपलातिरितिप्रगुणतांकथता मित्रेऽग्रमावैर्य
दित्तिः परिकार्तिता इत्युपज्ञातिनामवृद्धः । २१ ।

आख्यातकीस्यात् प्रकटीकृतार्थे वदींद्रवज्ञाचरणः पुरास्यात् उपेद्रवज्ञाचरणास्योन्मे मनोपिणीकाविपरीतपूर्वा । २२ । आद्यमन्तरमतस्तृतीयकं सप्तमं चनवमंतथां तिमं दीर्घमिंदुमुखियन्नजायते तां वदं तिकवदीरथोदतां । २३ । अच्चरं चनवमंदशमं चन्वत्याज्ञवतियन्नविनौति प्राक्कैर्यदिमुगे च गिर्षैव स्वागतेतिकविभिः कवितासौ । २४ । सहतीयकपष्ठमनंतरते नवमं विरति प्रभवं गुरुचेत् घनपीनपयोधरभारनते नगुठोटकहस्तमिदं प्रयितं । २५ ।

प्राख्यातकीति हेप्रकटीकृतार्थे प्रकटीकृतीर्थे ॥ भिधियोदयासातमं बुद्धोऽवदि
दुराप्रदमः पादः इन्द्रवज्ञः पादः स्यादन्येऽयेतनाम्भयः पादः अपेद्रवज्ञायाः भवं
तिमामनोपिणीपंडितेनविपरीतपूर्वाचाख्यातकीकविता इतिविपरीताम्भात
कीनामद्धंदः । २२ । आद्यमिति हेइन्दुमुखिइन्दुवदाह्मादकं नुखं रसाः सातत्
मं बुद्धैहे । यत्त्राधं प्रदममन्तरं अतोऽयेऽटतीयकं च पुनः सप्तमं च गुरुनवमंतथा
निमन्तिकादशमन्तरं च रोधं जायतेनुरभवति गिरपामिलाधूनिष्ठुः दुरदः पूर्वाचार्या
स्तां रथो इतामितिवद्दिलि इतिरथो इतानामद्धंदः । २३ । अच्चरमिति हेमि
नीलिविवद्युक्ते हेन्नगे च गिर्षै छन्दे च एव इच्छग्नेनेवत्याः साततमं बुद्धो य
दिरथो इतायामेवनवमंचपुनर्दशमं अच्चरं व्यवदाविपरीतत्वेनभवतियदारथो इ
तायां गवदमचरं दीर्घेदशममचरं छलं तद्वच्चवद्यदा इवति यदानवमं ज्ञात्वं दशमं
दीर्घमित्यर्थः शेषं रथो इतायत्तदाप्राक्तमैः कविभिः सैव रथो इतैव यागते य
सीकविता इतिस्तागतानामद्धंदः । २४ । सहतीयकमिति हेनवमंतरते चेय
दिवदाहशाच्चरायां जातीं सहतीयकपष्ठमवसंलतीयकपष्ठमायां सहवर्त्तमावं नवमं
अव्रांत् लतीयकमचरं नवमं पहमचरं च गुरुन्नजात् अव्यविरगिप्रभवं अव्यदादशं
गुरुन्नादित्यर्थः हेवनपीनपयोधरभारनते घनपीनोक्तिगर्दुर्जोयतीपयोध
रोतयोग्यारथो गवतात् बुद्धो इति । गगुमित्रिमितत्तीटकहस्तमितिप्रवितं
स्यातं इतितीटकनामद्धंदः । २५ ।

झस्तीवर्णः स्यात्सम्मोयन्नबाले तद्विंशीष्टिन्यस्तएकादशाद्यः वा
 शैर्विंशामोयन्नचेहातुरंगै नाम्नानिर्दिष्टातन्नसावैज्ञदेत्वौ । २६ ।
 यदाद्यं चतुर्थं तथा सप्तमं चे तथैवाक्षरं झस्तमेकादशाद्यं झरच्छ्रद्धं
 विद्विषिवक्त्वारविंदे तदुक्तं कवीं द्रैभुं जंगप्रयातं । २७ । यदितो
 टकस्य गुरुपंचमकं विहितं विलासिनितदक्षरकं रससंख्यकं गु
 रुनचेद्वले प्रमिताक्षरेतिक्यिताक्षविभिः । २८ ।

अधिकशीदरिवत्तर्थकं गुरुचसप्तमकंदश्मंतथा विरतिजंच
तथैवविचक्षणै द्रुतविलंवितमित्युपदिश्यते । २८ । प्रथमाक्षर
माद्यत्रौययो द्रुतविलंवितकस्यचपादयोः अपिचेन्नतदाकम
लेक्षणे सुकविभिःकयिताहरिणप्नुता । ३० । उपेद्रवज्ञाचर
णेपुसंतिचे दुपांत्ववर्णालघवःक्तायदि मदीक्षसद्भूजितका
मकार्मुके बदंतिवंशस्यमिदंतदावुधाः । ३१ । यस्यामणिकांकु
रपाणिपञ्चवेवंशस्यपादाःगुरुपूर्ववर्णकाः तारुण्यहेलारतिरं
गलालमे तामिद्रवंशांकवयःप्रचक्षते । ३२ ।

अयीति अयीतिकीमलालापेहेकांतेविचक्षणैः पंडितैः तद्रुतविलंवितनाम
इत्युपदिश्यतेकथ्यते तत्किंचेक्षणेदरिक्षशमुदरंयस्याःसातसंवुद्धौहि० यत्र
चतुर्थकंसप्तमंदश्मंश्वतःपरंतथैवविरतिजंत्रित्वादशंगुरुस्यात् तत् इतिद्रुतवि
लंवितनामक्षंदः । २८ । प्रथमेति हेकमलेक्षणेतदासुकविभिःइयंहरिण
मुताकयिताइनंकाअपीतिकीमलालमेणचेद्यदिद्रुतविलंवितकस्यक्षंदसआद्यत
तीययोः पादयोचरणयोःप्रथममक्षरंनभवतिद्रुतविलंवितकस्यआद्यशरणएकाद
शाक्षरः स्यात्त्रावौयोध्येकादशाक्षरःस्यात्तदेवंहरिणप्नुतास्यात् इतिह
रिणप्नुतानामक्षंदः । ३० । उपेद्रवज्ञेति हेमदीक्षसद्भूजितकामकार्मु
केचेद्यदिचतुर्व्यपितुपेद्रवज्ञाचरणेपुषपादेषु क्तायत्वाऽउपांत्ववर्णभवंतिर्णस्य
वर्णेभ्यः पूर्ववर्णालघवःस्युःततोयेपरेगुरवथतुर्व्यपियादेष्वतेचत्वारोगुरवस्ता
दावुधाः तंत्रित्वंशस्यमितिवदंति उपेद्रवज्ञापादेष्वेकादशेगुरुपूर्ववतिसोचलवु
र्भवतितद्येएकोन्योगुरुदोर्बिद्यत्वर्थः इतिवंशस्यनामवृत्तं । ३१ । यस्या
मिति हेअणिकांकुरपाणिपञ्चवेत्रणिकास्यांकुरद्रवालणीपाणीएवपञ्चवायस्या
भातत्संवुद्धौहि० यस्यांत्वंशस्यस्यत्वावःपादाःगुरुपूर्ववर्णकाःगुरुःपूर्ववण
आदिवर्णेयिपांतेहेद्यविधाभवंति हेताकस्यहेलारतिरंगलालमेताक्षण्यस्यहे
लयालौलयारतिरंगेसंभोगक्रीडायांलालसाइद्यायस्याःसातत्संवुद्धौहि० कव
यस्यामिद्रवंशमितिवदंतिकश्यंतिवंशस्यादिवर्णालघुरवतुदीर्घं इतिविग्रे
पः इतिइन्द्रवंशनामक्षंदः । ३२ ।

वस्यां प्रिये प्रथम कर्मकरदयं तुर्यं तथा गुरुनवमं दशां तिमं मांत्वं

भवेद् दिविरति युग्म हैः सालच्यता ममृतलते प्रभवतौ । ३३ ।

आद्यं चेत्तियमथाष्टसंनवांत्वं चोपांत्वं गुरुविरतौ सुभापिते स्यात्

विश्वामीभवति महे शने चै दिंग्भिर्विज्ञेयाननुसुद्धति प्रहर्षणी सा

। ३४ । आद्यं द्वितीयं मपि चेहु रुतच्चतुर्थं यत्राष्टमं च दशमांत्वं मुपां

त्वमंत्वं कामां कुशां कुशितकामि मतं गजेंद्रे कांतिवसंततिलकां

किलतां वदं ति । ३५ ।

यस्यामिति हे प्रिये न योदशाक्षरायां जातौ यस्यां प्रथम मादौ वर्त्तमान मक्षरं दयं
तथा चतुर्थं तथा न मं तथा दशां तिमं एकादशं सान्त्वं अन्त्वे न च योदशे न सहितं गुरुभ
वति गेषाण्लिलघूनिस्युः चेद्यदियुग्म है च तु भिर्नवभिश्वयति विश्वामः प्रथमयति
च तु भिरक्षरैः द्वितीयानवभिः स्यात् है अमृतलते मृतवत्त्वमौ प्रभवती तिनान्ना
च्च यालच्यतां ज्ञायतां इति प्रभवती नामक्षंदः । ३३ । आद्यमिति हे सुभापि
ते सुषुशेभनं भापितं जल्पितं यस्याः सात् संबुद्धौ हे । चेद्यद्याद्यं चित्तियं पादादौ व
र्त्तमान मक्षरच्चयं गुरुस्यात् अय अष्टमं तथा नवांत्वं दशमं च गुरुस्यात् विरतौ अंत्वे
युग्म मक्षरं दयं च गुरुस्यात् महे शने चै स्त्रिभिर्दिंग्भिर्दशभिश्वाक्षरैः विश्वामः चि
भिः प्रथमः दशभिः द्वितीयः स्यात् हे सुद्धति शेभन दं ते न निश्चितं साप्रहर्षणीति
विज्ञेया इति प्रहर्षणी नामक्षंदः । ३४ । आद्यमिति कामाङ्गुशेनां कुशितो व
शीकृतः कामौ एव मतं गजेंद्रो यासात् तसं पुद्दौ हे कामां कुशां कुशितकामि मतं
गजेंद्रे चतुर्दशाक्षरायां जातौ चेद्यदि आद्यं प्रथम चरं तथा द्वितीयं चतुर्थं अष्टमं दश
मादं त्वं एकादशं तथोपांत्वं अंत्वात् प्रथम मक्षरं तथांत्वं च गुरुस्यात् शेषाण्लिलघू
निस्युः किले ति न श्वये वुधाः तां वसंततिलकां वदं ति कथं यंति इति वं संततिलका
नामक्षंदः । ३५ ।

प्रथमगुरुपट्कंविद्यतेयत्तकांते तदनुचदशमंचेदक्षरंदादशांत्यं ।
 गिरिभिरयत्तुरंगैर्यत्तकांतेविरामः सुकविजनमनोज्ञामालिनी
 साप्रसिद्धा । ३६ । सुमुखिलघवः पञ्चप्राच्यास्तोदशमांतिमंत
 दनुललितालापेवर्णैयदिविचतुर्दशी । भवतिचपुनर्यत्तेपांत्यः
 स्फुरत्कंकणेयतिरपिरसैर्वेदैरश्वैःस्मृताहरिणीतिसा । ३७ ।

प्रथममिति हेकांतेपञ्चदशाक्षरायांजातौ चेद्यदिप्रथमंपट्कंश्चगुरुस्यात् ल
 शुभवति तदनुपश्चादशममक्षरंतथादादशदंत्यंत्योदशमक्षरंश्चगुरुलघुस्याच्छे
 पाणिश्चजराणिश्चगुरुणिश्चुः अथगिरिभिरष्टभिरयेतुरंगैःसप्तभिरक्षरैर्विश्चा
 मःस्यात् हेकांतेसामालिनीतिप्रसिद्धालोकेविद्याताकौटृशीसाकविजनम
 नोज्ञासुषुणीभनाःयेकवयस्तेपांमनोज्ञामनोहरा इतिमालिनीनामक्षदः
 । ३६ । सुमुखीति हेसुमुखिसुमुखुणीभनंसुखंयस्याःसातत्संबुद्धौहे ० हेललि
 तालापे मनोहरश्चालापोजल्यनंयस्याःहेस्फुरत्कंकणेस्फुरंतःशब्दायांतःक
 रयोःकंकणाःयस्याःसातत्संबुद्धौहे ० सप्तदशाक्षरायांजातौयदिचेत्प्राच्याःआ
 च्याःपञ्चवर्णाःलघवःस्युःततोदशमादंतिमः एकादशीःपिलघुःतदनुपश्चाद्यदिवि
 चतुर्दशीत्योदशचतुर्दशीवर्णैलघुभवतः पुनर्यत्तउपांत्यःअत्यादंत्यःपीडशी ॥
 पिवर्णैलघुर्भवतियतिरपिविश्चामोपिरसैःपड्भिरक्षरैस्तदप्रेवेदैश्चतुर्भिरक्षरैः
 चपुनःतदप्रेश्वैःसप्तभिरक्षरैर्भवतिसाहरिणीतिनाम्नास्मृता कथिता इतिह
 रिणीनामक्षदः । ३७ ।

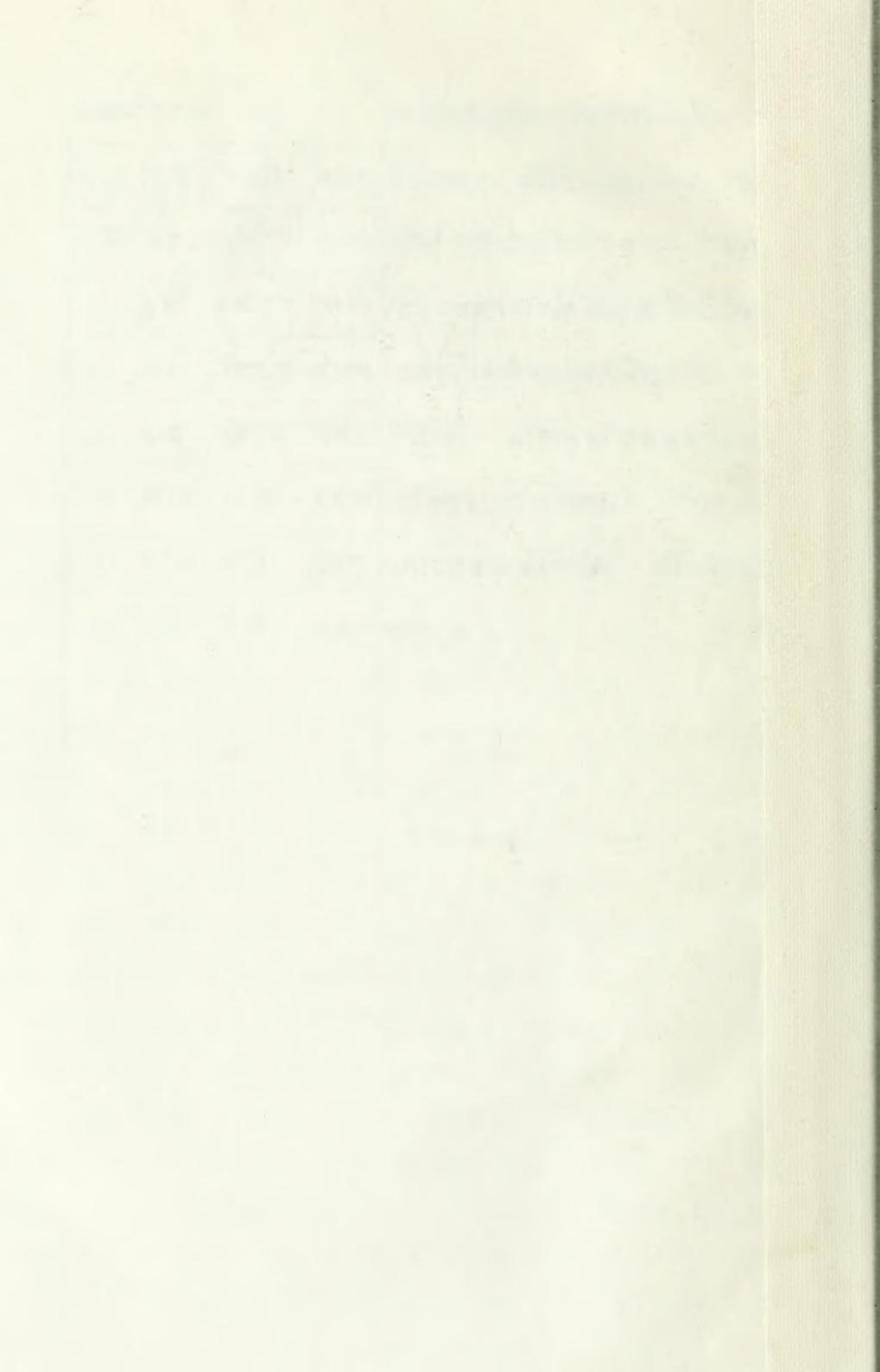
यदाक्षः पूर्वे कलितकमलेपठकपरामृतोवर्णः पंचप्रकृतिसुकु
मार्दांगिलववः चयोऽन्वेचीपान्त्याः सुतनुजवनाभीगसुभगे रसैरौ
शैर्यस्यांभवतिविरतिः साशिखरिणी । ३८ । हितीयमलिङ्गुत
लेपदिपडष्टमंदादण्डं चतुर्दशमयप्रियेगुरुगभीरनाभिङ्गदे सपं
चदशमांत्यजंतदनुयत्वकांते गिरीन्द्रफणिभृत्कुलैर्भवतिसुभुपृथ्
वीहिसा । ३९ । चत्वारः प्राक्सुतनुगुरवोद्दौदशैकादशैचेत् मग्
धेवणैतदहुकुमुदामोदिनिहादशांत्यौ तदचांत्यौयुगरसहयैर्यत्व
कांतेविशामोमंदाक्रांतां प्रवरकवयस्तन्त्रितांसंगिरंति । ४० ।

यदेति हेकलितकमलेकलितग्नहीतलौलात्यकसलंयवासातलंबोधनेहे । हेप्र
क्षतिसुकुमारांगिप्रकृत्यास्वभावेनसुकुमारंकोसलमंगंयस्याः सा तत्संबुद्धीहे ।
हेसुतनुसुभगांगि हेजवनाभीगसुभगे जघनयोर्मध्ययोर्भैरियानं तस्मिन् सु
भगे सुंदरेयदिप्राच्यादिमोवर्णः ततोयिपटेकात्परीवर्त्मानाः पंचवर्णः सप्ताष्ट
मनवमदशमेकादशाः पंचवर्णः ज्ञस्वाः स्युः चपुनः अन्वेत्यवर्णत्वूर्वैत्रयः लघवः
स्युः यस्यांरम्भैपद्भिर्क्षुद्देशैरेकादशभिरक्षरैविद्यामः याव्युता इतिशि
खरणीनामक्षंदः । ३८ । हितीयमिति हेअलिङ्गुतलैअलिवत्यामाः कुंत
ला केशपर्यायाः यस्याः मातक्षंबुद्धीहे । हेप्रियेहेगुरुगभीरनाभिङ्गदे गुरुगरि
ष्टोगभीरवनाभिरेवक्षदेयस्याः सातक्षंबुद्धीहे । यदिदितीयमक्षरंतयापडष्ट
मंपटं अष्टमंतशादादशमयचतुर्दशं तदनुपंचदशेनसहितं त्रितिमं सप्तदशं चा
चरं गुरुभवतिशिपाणिलज्जूनस्युः हेकातेयद्यगिरीन्द्रफणिभृत्कुलैर्यतिरचगिरीं
द्राब्रह्मकुलाचलाः तैरष्टभिरक्षरैः प्रदशमावतिः तदग्रेफणिभृत्कुलैर्नवभिरक्षरै
दितीयावतिर्भवतिसापुन्वीनाम्भाकविता इतिष्ठव्योनाम्भक्षंदः । ३९ । च
त्वारदेति हेसुतनुहेगुरुग्धिहेषुदरिहेकुमुदामोदिनिकुमुदस्यामोद्दवामो
दीयस्याः सा तत्संबुद्धीहे । यत्प्राक्पूर्वे चत्वारीवर्णाः अद्योद्दौदशैकादशैवर्णै
तदनुद्वादशांत्यौ चयोदशचतुर्दशेन्द्रिएत्तेगुरवः स्युः तदचांत्यौ पीडशाच्चरसप्तद
शाच्चरीगुरुभवतः शिपात्तद्ववः स्युः स्तावाच्चहेकातेयत्युगरसहयै वृुगे ४ रसै६ ह
द्यै इत्तद्यर्थियामाः यात्तद्यवकवयस्तांमंदाक्रांतांसंगिरंति । ४० ।

आद्याद्येहुरवस्त्रयः प्रियतमेषष्टस्तथाचाष्टमः संत्वेकादश्शतस्त्रयस्तद
तु चेदष्टादशाद्योपरौ मार्जन्देईनिभिश्चयच्चिरतिः पूर्णेन्दुविंशानने
तहत्तं प्रवदं तिकाव्यरसिकाः शार्दूलविक्रीहितं । ४१ । चत्वारो
यत्वर्णाः प्रथममलघवः षष्ठकः सप्तमोपि हीतदत्पीडशाद्योऽगम
दमुदितेषोडशांत्योत्थांत्यो रंभास्तंभोरुकातिसुनिसुनिभिर्द्व
श्चतेयद्विरामो बालेवंद्यैः कवीद्वैः सुदतिनिगदितास्त्रग्धरेयं प्रसि
द्धा । ४२ । इतिश्रीपंडितवरद्वचिविरचितः श्रुतबोधाख्यः छन्दो
ग्रन्थः समाप्तः ॥

आद्याइति हेप्रियतमे अतिशयेनप्रियेएकोभविंश्त्यस्त्ररायांजातो चेद्यदिपू
र्वेच्योवर्णाः ततः षष्ठः तदत्तु अष्टमः ततएकादशादपि च्योवर्णादादश्च योद्यादश्च
हुद्याः गुरवः स्यु रुदतु पश्यादष्टादशाहर्णादाद्योहीषोडशसप्तदशवर्णां गुरुभ
वतः तथांत्योपिगुरुरेवशेषालघवः स्युः पुनर्यत्वमार्जन्देईदशभिरच्चरैरेकातदपे
मुनिभिः सप्तभिरच्चरैर्द्वितीयायतिः स्यात् हेपूर्णेन्दुविंशानने पूर्णशासावि
न्दुः पूर्णेन्दु स्तस्य विंशं भंडसंतदाननं यस्याः सातसं बुद्धोहे । काव्यरसिका
काव्यरसज्ञाजनातत्शारद्वूलविक्रीडितं नामछन्दः प्रवदं तिकथयंति इतिशार्
द्वूलविक्रीडितं नामछन्दः । ४१ । चत्वारइति हेस्त्रगमदसुदितेएकविंश्त्यस्त्र
रायां जातो यत्प्रथमं आदोचत्वारोवर्णास्तदयेषष्टः सप्तमः तदयेतावत्पीडशाद्यो
हीचतुर्दश्यं च दश्यो वर्णैतदयेषोडशादंत्योहीसप्तदशाष्टादशाद्यरोतदयेपादस्यां
ते वर्त्तमानो विंश्तिएकविंश्तितमोहीवर्णैते गुरवः स्युः शेषलघवः स्युः हेरंभा
स्तंभोरुकातिरंभायाः कदस्याः स्तंभवदूरुस्तथाकांतामनोहराततसंबुद्धोहे ।
चेद्यदिसुनिसुनिभिस्त्रिः सप्तवारं सप्तभिः सप्तभिरच्चरैर्द्वितीयामोभव
ति हेबालेषोडशाद्ये हेसुततु सुन्दरागिकवीद्वैः सास्त्रग्धरेतिनिगदिताकथिता
किंभूतैः कवीद्वैः पूर्ण्यैः वंद्यैः कौटशस्त्रग्धराप्रसिद्धासोकेविस्त्राता इतिस्त्रग्धरा
नामछन्दः । ४२ । यद्यपिछन्दासिवर्त्तते परमत्र प्रसिद्धान्वेवकानिचिदुक्तानिश्च
न्यानिष्ठुत्तरबाक्षरादिभ्यो वसेयानि इतिश्रीश्रुतबोधठीकासु वोधिनौ समाप्तः ।

लक्षण	देवता	फल		लक्ष्मीमस्तिगुरुः चितिर्धितनुतेभः पू
५५५	भूमि:	लक्ष्मी	मगण	वं गच्छ माः कौर्तिं योभ्युदयं पयः प्रथम
५१।	चंडः	कौर्ति	भगण	लोनः स्वस्त्रिरायुस्त्रिलः वायुः सोन्तगुरु
१५५	जलं	अभ्युदय	यगण	विं देशगमनं राज्यं न भस्त्रोन्तसोरोग्निर्म
३।।	स्वर्गः	चिरायु	नगण	ध्यलष्टुमृतिं दिनमणिर्मध्ये गुरुर्जीवजः
१८५	वायुः	विदेश	सगण	यथान्तरे मस्तिगुरुस्त्रिलष्टुवनकांरो
५१।	व्योम	राज्य	तगण	मादिगुरुः पुनरादिक्षाषुर्यः जीगुरुमध्य
५१५	अग्नि	सृति	रगण	गतोरलमध्यः सोन्तगुरुः कवितोन्तल
१६।	सूर्य	रोग	जगण	षुस्तः २

7/28/10
PK Kalidasa
875 Sruta bodha
K3
1872

[Redacted]

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

